

Jaume Arnau i Baig

FALGUERES MÉS FREQUENTS DELS CAMPS I MUNTANYES DEL VALLÈS

20

Dins del grup de les plantes sense flor, denominats pteridòfits, les falgueres ocupen un lloc destacat tant pels seus hàbitats força dissemblants com, en ocasions, per la seva vistositat. Tot i que no és gaire fàcil evocar la finor i les originals siluetes de les seves fulles, deixem a la imaginació i sort de cadascú el goig de trobar-les, des dels reguerols dels boscos frescals fins a les esclerxes dels penyals secans. Sense deixar de banda aquells valors estètics, cal remarcar l'interès científic d'aquests vegetals. Nascuts fa uns 400 milions d'anys, els llunyans avantpassats de les falgueres actuals han jugat un paper decisiu en l'evolució de la vida. Ells van ser els primers en eixir de l'aigua per instal·lar-se en terra ferma i durant milions d'anys foren els constituents quasi exclusius de la primera generació de vegetals del planeta. Durant l'era Primària i, concretament en el període carbonífer, les falgueres arborescents ompliren els boscos i maresmes, i configuraren els paisatges d'aquells temps remots. Avui, però, tan sols en resten les nostres modestes falgueres, testimonis relictuals d'aquell món i alhora fites vivents d'una etapa evolutiva que ha afaïçonat els paisatges vegetals que ara contemplem.

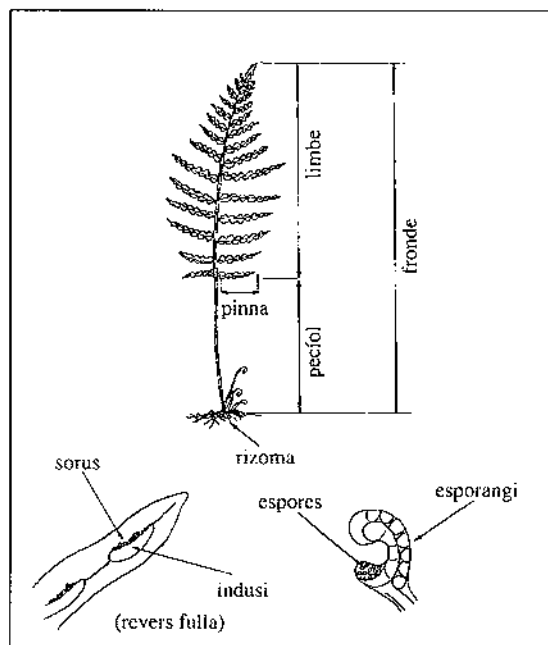

Figura 1: esquema de la morfologia de les falgueres. Dibuix de l'autor

ALGUNS TRETS ESSENCIALS DE LES FALGUERES

En conjunt, les falgueres presenten una morfologia molt variada, però estan unides totes elles per un cicle vital reproductiu comú. La seva morfologia bàsica la reflectim a la figura 1. Cal esmentar que són les plantes que varen desenvolupar per primera vegada uns conductes especialitzats per al transport i distribució de la saba. Quant al cicle reproductiu, totes el fan de la mateixa manera, és a dir, mitjançant espores directament (recordem que són plantes sense flors i per tant sense llavors) i que quan germinen a través d'un procés un xic complex, donen lloc finalment a un nou individu consemblant del qual procedeixen. Aquestes espores es localitzen a la cara inferior de les fulles formant grups (sorus) visibles a ull nu. Les fulles de les falgueres, anomenades frondes, presenten una gran diversitat de dimensions i formes. El grau de divisió del limbe, molt nombrós i diversificat, és bàsic per a la identificació de les espècies i descripció de llur morfologia. A continuació es fa una descripció de les espècies més comunes que es poden trobar per la comarca -una petita mostra de la setantena que creixen a Catalunya- amb referència de les característiques i hàbitat. Finalment, s'ha afegit un vocabulari succint que completa els conceptes expressats en aquells comentaris.

Falguera aquilina *Pteridium aquilinum* (L.) (Kuhn)

Falguera amb frondes arborescents que poden arribar a 2 metres d'alçada, isolades, encara que formen colònies extenses i atapeïdes. El pecíol és llarg, rígid, molt robust, acanalat i llis, i eixamplat a la seva base. Limbe triangular, erecte, coriàci i disposat a distints nivells de la planta. Pinnes oblongues, amb pínules de marge revolut.

Sorus linials, protegits pel marge de la fulla.

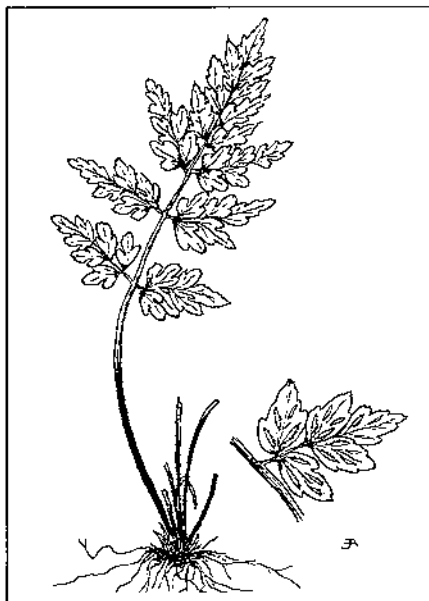
És una planta particularment vivaç. Desenvolupa primerenc, fructificació estival, encara que sovint resta estèril, per la qual cosa se sol multiplicar de manera notable per l'activitat del rizoma. Es marceix a la tardor.

És una espècie heliòfila, no suporta els llocs massa ombrívols, més aviat es troba en terrenys eixuts, boscs iermos i zones desforestades. Presenta, doncs, una amplitud ecològica extraordinària i una gran capacitat colonitzadora.

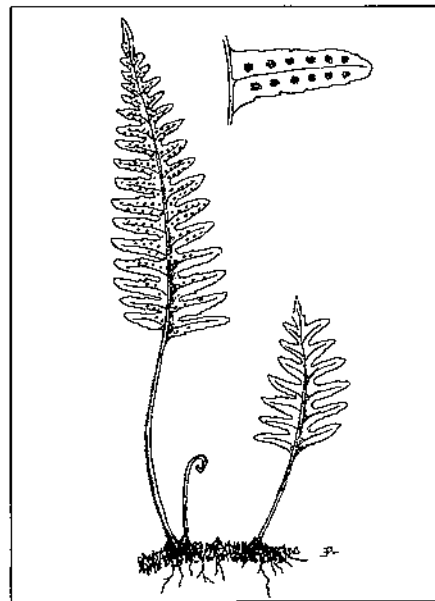
És la més comuna de les falgueres i es troba estesa

Falguera aquilina *Phedimus aquilinus* (L.) (Kuhn). Dibuix de l'autor

Falzia negra *Asplenium onopteris* (L.) Heufler. Dibuix de l'autor

Herba pigotera *Polypodium vulgare* L. Dibuix de l'autor

arreu de la comarca. Des de fons de la plana i vorades de conreus s'enfila ben amunt de les muntanyes constituint densos rodals (c.c.c.).

Falzia negra *Asplenium onopteris* (L.) Heufler

Planta perenne, de frondes relativament petites, de 10 a 20 cm, densament agrupades, coriàcies, lluent d'un verd fosc. El pecíol és bru, negrós, gairebé en tota la seva longitud. Limbe triangular, 2 o 3 vegades el limbe, pinnatisecte. De 8 a 10 parells de pinnes, amb pínules dentades. Sorus lineals, al revers de les fulles, amb indusi de marge enter. L'esporelació es dona de maig a juliol.

És una planta d'ecologia variable, ja que la podem trobar tant per les roques i murs com pels talusos i pel sotabosc. Viu, però, preferentment als alzinars mediterranis en sòls silícies.

La podem trobar als alzinars humits i ombrívols de les muntanyes que envolten el Vallès Oriental, preferentment als vessants vallesans de la serralada costanera (Montnegre, Corredor, Cèlles, ...) i al Montseny (c.c.c.).

Herba pigotera *Polypodium vulgare* L

Planta amb frondes isolades, de fins a 50 cm d'alçada. Pecíol llis i més curt que el limbe. Limbe oblongo-lanceolat, glabre, de color verd clar. Pinnes enteres i obtuses. Sorus circulars, sense indusi, de color taronja, en rengles paral·leles al nervi mitjà del folíol (molt vistosos i peculiars). Presenta un bon desenvolupament i esporelació a l'estiu, amb una certa involució invernal.

Viu en replans i esclotxes de penyes ombrejades, troncs d'arbres i sobretot damunt de roques amb capa

molsosa. En general té tirada cap als llocs amb cert grau d'humitat.

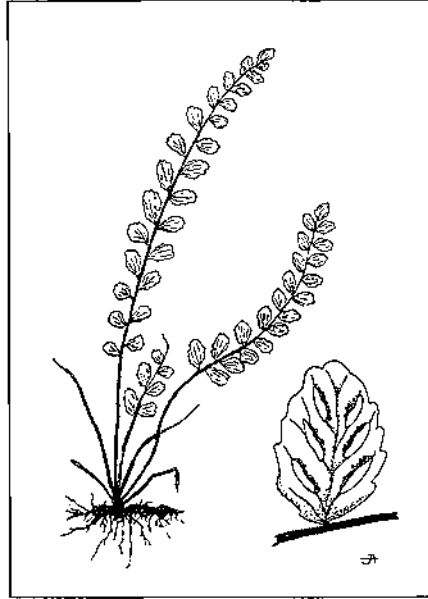
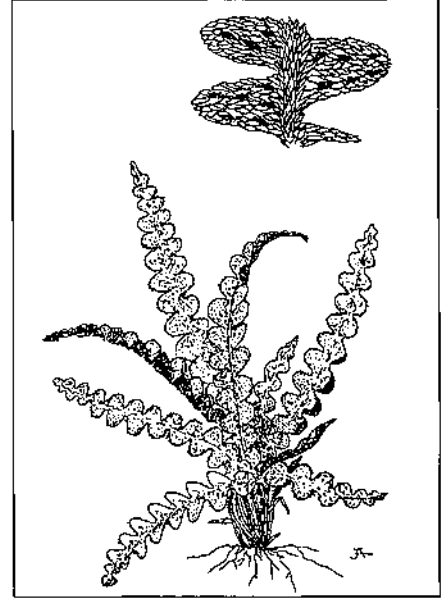
Es troba en quasi totes les muntanyes on les condicions del lloc siguin propícies per al seu hàbitat (c.c.).

Polístic *Polystichum setiferum* (Forsk)

Planta amb frondes densament agrupades en espereoses corones de fins a 120 cm de longitud. Marcescents a l'hivern. Pecíol curt, 1/2 del limbe aproximadament i cobert d'escates. Limbe lanceolat, dues vegades pinnades. Color verd clar, tendre i lleugerament pilós. Un dels aspectes més característics d'aquesta falguera són les pínules basals clarament més grans que les altres, auriculades i espinuloses. Sorus en tota la fronda, rodons i indusi caduc. L'esporelació, des de començaments de juny fins a l'octubre.

Falzia negra *Asplenium onopteris* (L.) Heufler. Fotografia: Toni Arrizabalaga

Polistic *Polystichum setiferum* (Forsk.). Dibuix de l'autorFalzia roja *Asplenium trichomanes* (L.). Dibuix de l'autorDauradella *Ceterach officinarum* (Willd.). Dibuix de l'autor

Viu en boscos caducifolis ombrejats, permanentment humits i amb sòls profunds. Per les vores de rierols i torrenteres emboscades. Es troba en els paratges més obacs de les serralades costaneres i al Montseny. Company inseparable de les avellanoses que ressegueixen els rieranys d'aquestes serres (c.c.).

Falzia roja *Asplenium trichomanes* (L.)

Planta amb frondes més aviat curtes, encara que poden arribar, segons les condicions ambientals, fins a 30 cm de llargada. Pecíol gairebé negre. Limbe lineal, lanceolat. Pinnes ovades, lleugerament dentades, coriàcies, de color verd fosc. Sorus lineals, disposats al revers de les pinnes, a banda i banda del nervi mitjà amb indusi enter. L'esporelació, quasi durant tot l'any. És una planta de caràcter rupícola. Viu, doncs, per les fisures i les esclotxes de les roques i murs ombrejats i, fins i tot, per les concavitats

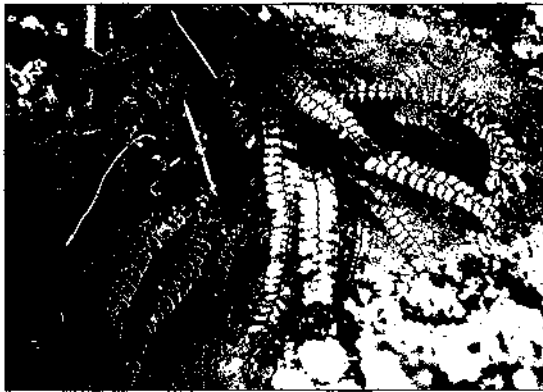
humides. Pels murs i penyes poc o molt ombrejades de les muntanyes de la comarca (c.c.).

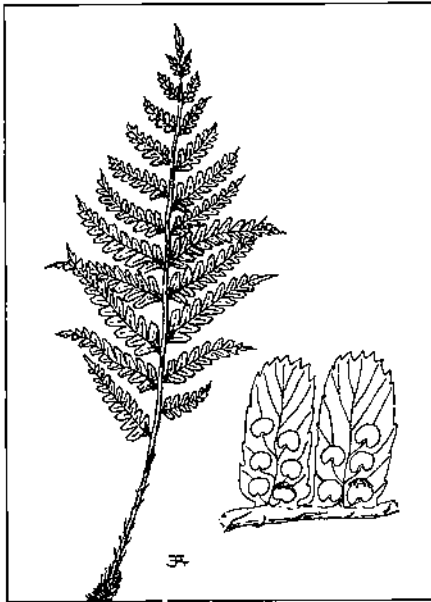
Dauradella *Ceterach officinarum* (Willd.)

Frondes de 5 a 15 cm de longitud, persistents en fascicles densos. Pecíol molt més curt que el limbe i amb esquames. Limbe lanceolat, verd fosc i mat a l'anvers. Amb esquames brillants daurades al revers que li confereixen la peculiar característica del seu nom popular. Pinnes alternes, ovades i enteres. Sorus allargats i coberts densament per esquames de color daurat-rogenc. L'esporelació és des d'abril fins al setembre aproximadament. Viu en esclotxes i murs preferentment calcaris. Es troba, més aviat, pels vessants solells i rocallosos de les muntanyes de composició calcària (Bertí, Montseny occidental,...) (c.).

Falguera mascle *Dryopteris filix-mas* (L.) (Schott)

Falguera amb frondes disposades en corona, de fins més d'un metre de longitud. No persistents a l'hivern. Pecíol la meitat de llarg que el limbe. Cobert densament d'esquames fosques, sobretot a la base. Limbe lanceolat, pinnat i compost. Lleugerament coriàci, de color verd pàl·lid, glabre. Pinnes subdividides en folíols (pínules) adnats i d'àpex truncat. Aquestes característiques de les pínules són una bona referència per a la identificació de dita falguera. Sorus disposats al centre de les pínules. Circulars, coberts amb un indusi reniforme amb esquames de color daurat-rogenc. L'esporelació té lloc des de començaments de juny fins a les darreries de setembre. Viu en boscs i pedrussalls humits. Bastant freqüent al cantó llevantí del Montseny i, encara que amb

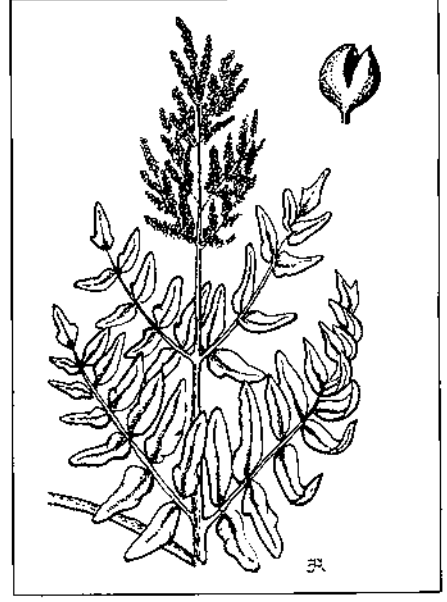
Falzia roja *Asplenium trichomanes* (L.). Fotografia: de l'autor

Falguera mascle *Dryopteris filix-mas* (L.) (Schott). Dibuix de l'autor

Falguera femella *Athyrium filix-femina* (L.) Roth. Dibuix de l'autor

Falguera reial *Osmunda regalis* (L.). Dibuix de l'autor

menor grau de presència, també pel Montnegre i el Corredor (c.).

Falguera femella *Athyrium filix-femina* (L.) Roth

Frondes disposades en corona, formant elegants i atapeïdes tofes, les fulles de les quals poden arribar al metre i mig de longitud. No persisten a l'hivern però molt primerenca. El pecíol és força curt, 1/4 de la longitud del limbe, guarnit d'esquames. Limbe estretament lanceolat, pinnat i compost. De color verd pàl·lid, de textura delicada, glabre. No s'ha que buscar en el nom d'aquesta falguera una realitat biològica, sinó tan sols una al·lusió a l'elegància i finor de les seves fulles en contraposició a la falguera mascle, d'aspecte més robust. Pinnes lanceolades, finament dividides llurs pínules, amb l'àpex agut. Sorus centrals, oblongs, amb un indusi persistent i ciliat amb forma de mitja lluna. L'esperulació és des de maig fins al setembre.

Viu en boscos, herbassars humits i vores de torrents. Particularment abundant i luxuriant com més obacs són aquests indrets. No és fàcil trobar-la més enllà del Montseny i d'alguns punts del Montnegre (r.).

Falguera reial *Osmunda regalis* (L.)

Falguera de frondes de gran mida, que poden arribar fins i tot a 1,5 metres. Creixen en potents gleves. Pecíol caniculat, eixamplat a la base. Fulles de dues menes, diferenciades segons siguin estèrils enterament foliàcies o fèrtils transformades en grapes d'espòrangis.

Mancada de sorus. Els esporangis són grans, no agrupats en sorus, que maduren simultàniament. L'esperulació és de mitjan juny fins ben bé l'octubre.

La falguera reial és típicament higròfila; ha de tenir les arrels permanentment humides. Per tant, viu a les vores de torrents o entollaments d'aigua, a redós de vernedes o d'altres arbres de ribera en sòls moderadament àcids.

Es troba al Montseny, en llocs puntuals de la riera de Gualba (r.r.r.). És una planta en regressió !!

Falzia prima *Asplenium septentrionale* (L.) Hoffm.

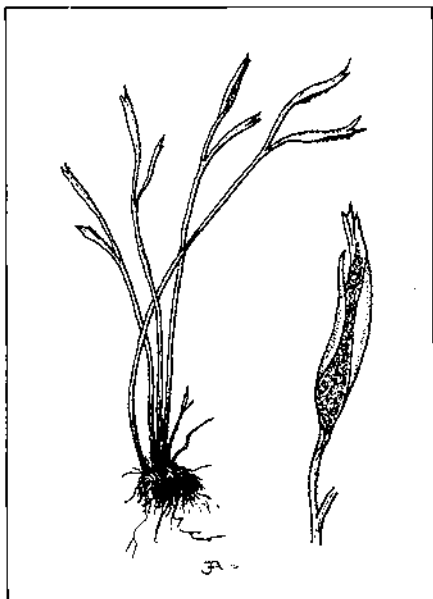
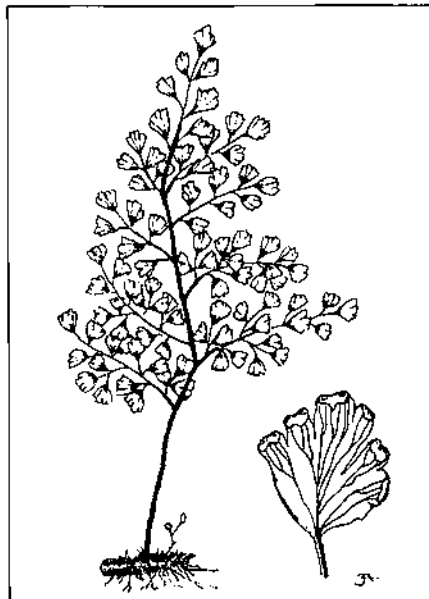
Frondes petites de 5 a 15 cm. Fulles lineals bifurcades de manera asimètrica. Agrupades en densos manolls. Pecíol molt més llarg que les fulles, erecte, prim, bifurcat, verd excepte la base. Limbe allargat, estret, desigualment dicotònic.

Sorus ràpidament confluent que omplen tot el revers del limbe. L'esperulació és des de juny fins a les darreries de setembre.

Viu per les fissures de roques més o menys verticals

Dauradella *Ceterach officinarum* (Willd) Fotografia: Toni Arrizabalaga

Falzia prima *Asplenium septentrionale* (L) Hoffm. Dibuix de l'autor

Herba capil·lera *Adiantum capillus-veneris* (L). Dibuix de l'autor

Polistic *Polystichum setiferum* (Forsk.). Fotografia: de l'autor

i de poca insolació. Encara que és indiferent al substrat, prefereix, però, els silícies. Pels grenys culminants del Montseny i penyals de les capçaleres dels torrents d'aquesta muntanya, a l'estatge montà (r.).

Herba capil·lera *Adiantum capillus-veneris* (L)

Fronces de fins a 40 cm. Més o menys persistents durant tot l'any. En atapeïts agrupaments. Pecfol aprimat, endeble, una mica més curt que el limbe, de color bru-negrós, lluent. Limbe d'un verd clar, glabre, de contorn ample oblong. Pinnes en forma de falca, llargament peciolades. De marge fes. Sorus lineals, protegits pel marge revolut de la fulla. L'esporelació és des de juny fins quasi bé tot l'octubre. Viu per les esclatxes de les roques calcàries regalimoses d'aigua. En fonts i pous a cotes baixes dels sectors occidentals del Montseny i Bertí. Més rarament a la serralada costanera, on es pot trobar en llocs dispersos on hi ha afloraments de vetes calcàries: Montcada, Orsavinyà,... (r.).

UN PETIT I VARIAT MÓN DE FALGUERES

La riera de Gualba, pel seu gradient altitudinal molt acusat i per trobar-se en l'anomenat front oriental humit del Montseny, ens ofereix un marc força interessant del seu paisatge vegetal, representat bàsicament per dues formacions ben definides, com són la fageda i l'alzinar. Un tercer component és el bosc de ribera o de galeria que s'estén tot al llarg de la vena fluvial de la riera. És dins d'aquest paisatge on també podem trobar, en diversos hàbitats i corresponents

associacions, una varietat d'espècies de filicals prou interessant des d'aquest punt de vista.

A la capçalera de la riera, domini de la fageda i, entre els 800 a 1100 metres d'altitud aproximadament, podem trobar:

- Falguera femella (*Athyrium filix-femina* (L) Roth), estesa per entremig de la fageda però, preferentment, per la vora del torrent i xaragalls. A mida que baixem, és més escassa i queda restringida per la vora del torrent. En aquesta zona és bastant comuna.
- Herba pigotera (*Polypodium vulgare* L), acantonada en les roques molsoses. Més freqüent pels congostos de la riera, fins ben avall.
- Falzia roja (*Asplenium trichomanes* L), que sovintaja pels murs vells i penyes de l'entorn de la fageda.
- Falguera mascle (*Dryopteris filix-mas* (L) Schott), es comença a veure pels pedruscall dels vessants que encerclen la capçalera de la riera. Al tram inferior es fa més abundant i perd el seu caràcter altimontà; reapareix pels rodals del bosc de ribera.
- Falguereta de cingle (*Asplenium fontanum* L). Aquesta gentil falguereta es troba escassament representada per algunes petites i amagades mates per les fissures de certes penyes del cantó obac de la vall, cap al turó de Morou.
- Falzia prima (*Asplenium septentrionale* (L) Hoffm.), molt rara en aquest sector. Es localitza en un o dos punts d'un estimball del turó de Morou.

En la zona intermèdia, domini de l'alzinar i, esporàdicament, d'alguns faigs, a més d'un major desenvolupament del bosc de ribera. Entre els 500 i els 800 metres d'altitud hi trobem:

• Falguera reial (*Osmunda regalis* L.). És la més rellevant de totes les falgueres d'aquesta contrada i inestimable relíquia del terciari. Creix a frec dels gorgs i al dessota dels saltants d'aigua en llocs molt puntuals de la riera.

• Falzia negra (*Asplenium onopteris* L. Heufler). Típica falguera de l'alzinar que es troba arreu d'aquests topants.

• Dauradella (*Ceterach officinarum* Wild). Molt poc comuna; la trobem, però pels murs vells de la part solana de la vall, i a la cota dels 300 metres.

• Polístic (*Polystichum setiferum* Forsk): gairebé sempre dins del bosc de ribera, preferentment a les avellanoses i al sector més baix de la zona, on és abundant.

• Falguera aquilina (*Pteridium aquilinum* L. Kuhn). Es troba pels llocs més eixuts, voreres de bosc, ermots i llocs on el bosc ha estat destruït. Pot formar potents i extensos falguerals del seu domini absolut. Molt comuna a la part baixa de la zona i conreus adjacents abandonats.

Falguera femella *Anthyrium filix-femina* (L.) Roth. Fotografia: de l'autor

Nota: hem de fer avinent que aquestes notes descriuen uns ambients que varen ser observats abans del nefast incendi de l'agost de 1994. Per tant, ignorem els danys que per aquesta causa hagi sofert el biotop a què ens hem referit aquí.

GLOSSARI SUCCINT

Adnat: que està adherit íntimament.

Arborescent: que té l'aspecte o l'alçada d'un arbre.

Auriculat: apèndix foliari situat a la base de la pínula, que recorda la forma d'una orella.

Coriari: que té la consistència semblant al cuir.

Esporang: òrgan on són produïdes i emmagatzemades les espores.

Espora: corpuscle unicel·lular, reproductor dels vegetals, però que no intervé en la reproducció sexual (com és el cas de totes les falgueres).

Folíol: segment individual d'una fulla composta.

Glabre: que no té pèls.

Indusi: òrgan membranós que protegeix els esporangis, cobrint-los, en moltes falgueres.

Pinnada (Pinnati composta): fulla dividida en folíols, disposats a banda i banda d'un nervi central.

Pinnes: els folíols primaris d'una fulla composta.

Pínnules: els folíols secundaris d'una fulla composta.

Revolut: és la fulla (o pínula) que té els marges cargolats cap al revers.

Sorus: conjunt d'esporangis densament aplegats.

Falguera reial *Osmunda regalis* (L.) al sot de Gualba. Fotografia: Toni Arrizabalaga

Freqüència:

c.c.c., molt comuna; c.c., força comuna; c., poc comuna; r., rara; r.r.r., molt rara.